

Кравчук О. М., Калитко С. Л., Марценюк Н. М. Кам'янець-Подільський у працях І. Губаржевського та матеріалах його особового фонду у Державному архіві Вінницької області. / О.М. Кравчук, С.Л. Калитко, Н.М. Марценюк // Вісник Державного архіву Вінницької області «Подільська старовина». Хмельницький, 2019. – № 1(4). – 137-141.

О. М. Кравчук, С. Л. Калитко, Н. М. Марценюк

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ У ПРАЦЯХ І. ГУБАРЖЕВСЬКОГО ТА МАТЕРІАЛАХ ЙОГО ОСОБОВОГО ФОНДУ У ДЕРЖАВНОМУ АРХІВІ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

***Анотація.** У статті висвітлено життєвий та творчий шлях наукового та релігійного діяча, емігранта Ігоря Губаржевського. Головна увага приділена характеристиці його праць з історії українського руху у місті Кам'янець-Подільський на початку ХХ ст.; а також матеріалів про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету.*

***Ключові слова:** Державний архів Вінницької області, І. Губаржевський, Кам'янець-Подільський, духовна семінарія, університет.*

В сучасній Україні одним із джерел поповнення державного архівного фонду є надходження історико-документальних колекцій емігрантів, які залишили Батьківщину з політичних мотивів.

Лише починається ознайомлення та дослідження творчої спадщини Ігоря Губаржевського – наукового і релігійного діяча, публіциста, письменника.

Частину документів та матеріалів із особистого архіву І. Губаржевського його донька – Ярослава Француженко у 2010 р. передала до Державного архіву Вінницької області, іншу – більшу, частину та бібліотеку – у 2011 р. – подарувала Національному університету «Києво-Могилянська академія».

Науковці Ю. Легун та О. Кравчук упорядкували видання праць І. Губаржевського у двох збірниках [2; 3], опублікували опис його особового фонду (Р-6180) у Державному архіві Вінницької області [7].

Окремі опубліковані праці та матеріали фонду, присвячені історії Кам'янця-Подільського не привертали уваги дослідників.

Мета статті – висвітлити погляди та оцінки І. Губаржевського щодо розвитку українського руху у Кам'янці-Подільському на початку ХХ ст., ознайомити з матеріалами фонду з цієї проблеми.

Життєвий шлях І. Губаржевського, загальний огляд його праць містяться у статтях та публікаціях Ю. Легуна та О. Кравчука [8; 9; 10].

Ігор Володимирович Губаржевський народився 30 травня (за старим стилем) 1905 р. у с. Дерешева Ушицького повіту Подільської губернії (сучасного Мурованокуріловецького району Вінницької області) в родині православного священика. Виріс у с. Паланці Гайсинського повіту (нині – с. Заозерне Тульчинського району на Вінниччині), куди його батька у 1906 р. призначили парафіяльним священиком. У 1914-1919 рр. навчався в Тульчинській духовній школі. Наприкінці української революції 1917-1921 рр. перебував у повстанському загоні отамана Лиха, що діяв на Поділлі. Допоміг багатьом повстанцям перейти через кордон до Румунії у грудні 1920 р. Сам залишився в Україні незважаючи на небезпеку.

У сільській раді Паланки отримав довідку, що його, начебто, сина народного учителя, відряджено до Києва на навчання. У Києві працював чорноробом на заводі «Арсенал», коли став студентом – підпрацьовував розчищенням вулиць від снігу, рубанням дров для містян.

У 1922-1927 рр. навчався на етнологічному відділенні Київського археологічного інституту. 1930 р. склав екстерном іспити за профілем історико-філологічного відділу у Київському інституті народної освіти (колишній університет Св. Володимира).

1925-1930-і рр. працював лектором на Київських державних курсах українознавства. З 1928 р. працював у науково-дослідному Інституті мовознавства Академії наук: до 1932 р. – науково-технічним працівником, згодом, до липня 1941

р. – молодшим, старшим науковим співробітником, керівником секції діалектології. Також викладав українську мову і літературу у Київській повній залізничній школі. 1936-1938 рр. – доцент Київського педагогічного інституту імені М. Горького, 1938-1941 рр. – професор, завідувач кафедри російської мови, керівник мовознавчого відділу аспірантури.

1939 р. захистив у Харківському університеті дисертацію кандидата філологічних наук «Т. Шевченко і сучасна українська літературна мова». Науковими опонентами виступили професори Харківського університету – академік Л. А. Булаховський та кандидат філологічних наук Ю. В. Шевельов.

Автор 30-ти наукових праць, зокрема, співавтор «Російсько-українського словника» обсягом 890 сторінок та термінологічних словників.

Серед праць – статті в часописі «Мовознавство»: «Діалектологічні спостереження над мовою с. Паланки Тульчинського району Вінницької області» (1938, № 13-14), «Про лексику творів Т. Г. Шевченка» (1940, № 15-16).

Після нападу Німеччини на СРСР 1941 р. разом з родиною через хворобу дітей залишився в окупованому Києві. Зробив невдалу спробу відновити діяльність Інституту мовознавства.

Важливим і зрештою визначальним покликанням І. Губаржевського, яке сформувалося під впливом родинного оточення, стала його віра і релігійна служба. З 1922 р. з дозволу духовництва він виголошував проповіді в церквах, став парафіянином Софіївського собору, де слухав проповіді митрополита УАПЦ В. Липківського.

29 грудня 1941 р. рукоположений в сан священника УАПЦ, призначений настоятелем Свято-Троїцької церкви м. Чоповичі і благочинним Чоповицької округи, згодом – благочинним Коростенської та Овруцької округ на Житомирщині. З 24 січня 1943 р. – протоієрей. У жовтні 1943 р. емігрував. У травні 1945 р. переїхав з Тюрингії в англійську зону окупації – до Ганновера. 1945-1948 рр. – настоятель парафії у таборі українських військовополонених Гайденау. Був членом літературного гуртка, керував відділом мови і літератури народного університету, створених у таборі.

Навесні 1948 р. переїхав з Німеччини до Великої Британії, очолював Генеральне церковне управління УАПЦ, організував видання часопису «Братський листок». Один із засновників української релігійної організації «Братство Св. Архангела Михаїла».

Згодом приєднався до УАПЦ (соборноправної), був одним з її ідеологів. 1960 р. – виїхав до США, був заступником голови Малої і Великої Рад УАПЦ (соборноправної), священником у церкві в Брукліні. Також служив у парафіях УАПЦ Нью-Йорку, Трентоні, Філадельфії.

Працював процесором Інституту Східної і Центральної Європи Колумбійського університету (Нью-Йорк), викладав давню українську літературу, українську та російську мови, співпрацював з українським відділом Радіо «Свобода». У Нью-Йорку створив видавництво, де виходив журнал «Наша Батьківщина».

Наприкінці життя організував лекторій, де читав лекції, зміст яких був спрямований на зміцнення національно-християнської свідомості українських емігрантів, відстоював необхідність утворення Української церкви з патріархом Київським і всієї України.

Ігор Губаржевський був активним учасником наукового життя української еміграції. Він брав участь у вшануванні у жовтні 1962 р. у Нью-Йорку 35-річчя наукової праці визначного українського мовознавця, дійсного члена НТШ, професора М. К. Ковалева. 12 червня 1963 р. на засіданні комісії ВАУАН критикував за надмірний оптимізм доповідь головного редактора українського відділу Радіо «Свобода» М. Добрянського про сучасну мовну політику в Україні. У січні 1964 р. І. Губаржевський був обраний членом Російського і слов'янського інституту м. Нью-Йорка. Виступав з доповідями: «Мовна політика в УСРР останнього десятиріччя і реагування на неї» на конференції мовознавчої секції ВУАН 17 травня 1964 р., «Українська загально технічна термінологія і боротьба навколо неї» на конференції мовознавчої комісії НТШ 27 листопада 1965 р.

3 червня 1967 р. брав участь в урочистому відзначенні в Нью-Йорку 45-річчя відродження УАПЦ, 25-річчя єпископського служіння в ній архієпископа Григорія, 18-19 травня 1968 р. був учасником III з'їзду українських письменників в еміграції.

У січні 1970 р. за дорученням зборів представників Свято-Михайлівської парафії УАПЦ (соборноправної) в Нью-Йорку, як її настоятель, І. Губаржевський, разом із головою Парафіяльної ради З. Туркалом підписали лист протесту до штаб-квартири ЮНЕСКО в Парижі щодо святкування 100-ліття з дня народження В. Леніна «з тієї простої причини, що терорист гуманістом бути не може ... ».

Помер І. Губаржевський 5 листопада 1970 р. в Брукліні. Похований у м. Лінден, штат Нью-Джерсі США [1; 8].

І. Губаржевський впродовж життя залишався вірним ідеї незалежної соборної Української держави. Його виступи, статті, художні твори стосувалися актуальних питань філософії історії України, релігії, суспільно-політичної проблематики, відзначалися національно-патріотичною спрямованістю.

На чужині І. Габаржевський не збував про свою малу Батьківщину.

У статті «Краса України – Поділля» він подав розуміння взаємозв'язку понять Батьківщина та Мала Батьківщина: «Велика Батьківщина у свідомості людини починається з «Малої Батьківщини», у її почутті. Любов до Великої України (в розумінні соборної України) починається з любові до конкретної території, на якій українець чи українка народилися... Первинною силою цього почуття є любов до КОНКРЕТНОЇ, ВУЖЧОЇ, «ДИТЯЧОЇ» України, яка все життя людини живе в ній з непереможною силою, не заперечуючи, а, навпаки, підсилюючи її любов до України як всенаціональної єдності» [4, с. 239].

Саме це почуття спонукало І. Габаржевського до виступу 7 грудня 1968 р. з доповіддю «Національні риси духового Поділля» на урочистому засіданні ВУАН, присвяченого 900-річчю м. Кам'янця-Подільського, до праці у редколегії заснованого 4 вересня 1969 р. Товариства Подолян у Нью-Йорку [8, с. 37].

У особовому фонді зберігаються чернетки текстів цієї доповіді, згодом опублікованої, та іншого виступу – «Привітаємо ювіляра – Кам'янець-Подільський». Зміст цих праць свідчить, що автор надавав Кам'янцю особливе місце в історії Поділля. У тексті виступу відзначено зростання ролі міста від важливого стратегічного пункту у XIV ст. до головного центру Поділля у XVI ст. [6, спр. 1, арк. 18].

З огляду на розвиток духовності українців Поділля, Губаржевський виняткового, за його словами, значення надавав Подільській Духовній Семінарії у Кам'янці: «На Поділлі це була колыска української національної свідомости. Сюди приходили вчитися сини священників, дяків, а іноді вчителів і просто селян – плоть від плоті і кров від крові українського села, хоча, як правило, і без виробленої ще національної свідомости. Для сіячів цієї свідомости тут був чудовий ґрунт» [5, с. 241].

Він відзначав складнощі цього процесу: «... В Кам'янці і на Поділлі зустрілися в сутичці з молодого українською свідомістю старі антиукраїнські сили: польська і російська» [6, спр. 1, арк. 18]. Незважаючи на спроби полонізації чи русифікації, «семінарія до останнього дня свого існування залишалася виразно українською» [6, спр. 1, арк. 18].

Автор докладно висвітлив національно-громадську працю помічника інспектора семінарії В. Чехівського – майбутнього прем'єр-міністра УНР, діяльність єпископа Парфенія. Владика створив і очолив комісію для перекладу українською мовою «Нового Заповіту», до якої увійшли о. Ю. Сіцинський, о. К. Савкевич, викладачі: семінарії – А. Несиловський і М. Савкевич, жіночої єпархіальної школи М. Бичковський, смотритель міської школи С. Іваницький. Завдяки перекладу «уперше в Україні залунало з церковного амвону у переповненому офіційними представниками влади і народом Кам'янецькому катедральному соборі на Великдень 1907 року під час архиєрейської Служби Божої Слово Боже українською мовою» [5, с. 243-244].

На думку І. Губаржевського, переклад Святого Письма українською мовою, опрацьований у Кам'янці, став однією з перших цеглинок у фундаменті відродженої 1921 р. УАПЦ. Також «... Кам'янець-Подільський, зокрема, його семінарія, дедалі щедріше збагачували Україну кадрами національно-свідомої і активної інтелігенції» [5, с. 244]. До цієї плеяди автор зараховує мистецтвознавця К. Широцького, майбутнього голову Ради міністрів УНР В. Голубовича, громадського діяча В. Приходька, літераторів В. і К. Туркалів, композитора М. Леонтовича, священників С. Дзюбинського, Л. Єзерницького, Г. Голоскевича, згадує

імена випускників семінарії – письменників А. Свидницького, С. Руданського, М. Коцюбинського [5, с. 244-245].

Наголошуючи, що «видатне місце у збереженні і піднесенні національного духу Поділля, як і цілої України, посідала Українська Автокефальна Православна Церква», І. Губаржевський стисло подає долю її достойників, які були родом з Поділля, чи служили в цьому краї – митрополита В. Липківського, єпископів – М. Борецького, М. Карабіневича, О. Червінського, К. Кротевича, М. Задвірняка, священника Г. Антохова [5, с. 245-246].

У рукопису статті згадано про демонстрацією, організовану більшовиками у 1917 р. в Кам'янці, встановленню їх влади у місті за допомогою 3-го Кавказького корпусу, боротьбу проти радянської влади у краї у 1918-1920-х рр. [6, спр. 1, арк. 71-73].

Високо оцінюючи значення Кам'янця у ствердженні державної незалежності України, І. Губаржевський відзначав: «Кам'янець-Подільський був не тільки кам'яною твердиною Української Землі, далеко висуненою на Захід її, а й останньою її державною твердиною у боротьбі Української Народної Республіки проти советської навали у 1920-му році, бо саме в Кам'янці найдовше протримався уряд відродженої нашої держави» [6, спр.1, арк. 19].

Про любов І. Губаржевського до рідного Поділля свідчила його увага до краєзнавчих матеріалів про край, що друкувалися у радянській пресі. Статтю «Краса України – Поділля» він завершує цитатою із публікації М. Костриці із київського журналу «Україна». Відомо, що видатний український краєзнавець, доктор географічних наук, голова Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині М. Костриця, нині покійний, опублікував її, коли працював учителем в с. Хижки Старокостянтинівського району Хмельницької області [4, с. 240].

У статті «Національні риси духовності Поділля» автор посилається на публікацію М. Брайчевського про втрати низки архітектурних пам'яток Кам'янця в радянські часи [5, с. 246].

І. Губаржевський не оминув створення Кам'янець-Подільського державного українського університету. Більш розлого ця подія висвітлена у неопублікованому,

за відомостями авторів, документі його особового фонду – статті Юрія Олександровича Шульмінського «Ініціатори Кам'янець-Подільського державного українського університету» [6, спр. 7, арк. 19-24].

Найвірогідніше, що автор – син гласного Кам'янець-Подільської міської думи [10, с. 38]. Як зазначено на початку і наприкінці тексту, Ю. Шульмінський мешкав у Буенос-Айресі (Аргентина) і підготував статтю у травні 1967 р. Можна припустити, що текст призначався для збірника, присвяченого Поділлю, який не був надрукований [11, с. 388]. Автор не збирався приїздити до США, тому його праця не була включена до програми ювілейної конференції.

Ініціаторами утворення університету у Кам'янці автор вважає голову Кам'янецької земської управи Олімпіаду Михайлівну Пащенко, голову Кам'янецької міської управи Олександра Павловича Шульмінського, голову Подільської губернської «Просвіти» Костя Григоровича Солуху [6, спр. 7, арк. 19].

Передумовою відкриття університету Ю. Шульмінський розглядав лекційні виступи перед громадськістю у міста на початку ХХ ст. М. Филипського та О. Пащенко, діяльність товариства «Просвіта», заснованого у 1906 р. [6, спр. 7, арк. 19-21].

Безпосереднім приводом, що спонукав О. Пащенко та О. Шульмінського виступити з пропозицією про створення університету в Кам'янці було повідомлення наприкінці 1917 р. про намір заснувати у Полтаві філію Київського Народного Університету. О. Шульмінський на засіданні міської ради запропонував звернутися до уряду з проханням заснувати університет, або, принаймні, його філію у Кам'янці. Пропозицію було схвалено [6, спр. 7, арк. 20].

Варто зазначити, що Ю. Шульмінський, перебуваючи закордоном, не мав доступів до історичних джерел. Штамп на першій сторінці тексту вказує, що він був архітектором, можливо тому він допускав окремі неточності, зокрема, міську думу називав міською радою. Найбільш знаний дослідник історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, доктор історичних наук, професор О. М. Завальнюк вказує, що О. Пащенко була гласною міської думи (українська фракція) і головою Кам'янецької народної ради, О. Шульмінський – гласним міської думи, лідером польської фракції [12, с. 37-38].

Ю. Шульмінський стисло висвітлив перебіг подій, пов'язаних із заснуванням університету.

Автор вказує на одностайність кам'янецької влади у цьому питанні. Так, за дарування університету міської землі та будівель проголосували члени «всіх фракцій (української, польської, сіоністичної, соціал[істичного] блоку)» [6, спр. 7, арк. 21].

Важливість згуртування зусиль всієї громади для досягнення поставленої мети, автор відзначив також у висновках.

«Методи будівництва університету в Кам'янці, згідно з часом та обставинами були майже зразковими. Їх можна порівняти з кращими діями нашої новітньої історії... До справи університету були притягнуті всі діючі сили Поділля... Ініціатори оперли свою акцію на єдиній фінансово-міцній установі, яка перетривала війну і революцію, - міському самоврядуванню... Сміливий намір створити повний університет гуманістичних та природничих наук, надає справі не провінційного, а національного значення... Не тільки тривкий, наполегливий ентузіазм, але й солідна реалізація завершують справу» [6, спр. 7, арк. 22-23].

Отже, особовий фонд І. Губаржевського свідчить, що краєзнавчі дослідження допомагали емігрантам у збереженні національної ідентифікації. Матеріали фонду І. Губаржевського у Державному архіві Вінницької області доповнюють відомості про розвиток українського національного руху на Поділлі на початку ХХ ст.

Список використаних джерел

1. Вірний-Француженко М. Дитинство, юність і батьки. // Губаржевський Ігор. «Я мовчу – душа говорить...». Вінниця: Видавець Т. П. Барановська, 2015. С. 22-23.
2. Губаржевський І. Хрест і тризуб. Релігійна публіцистика і проповіді. Вінниця : Т. П. Барановська, 2017. 371 с.
3. Губаржевський І. «Я мовчу – душа говорить...». Вінниця: Видавець Т. П. Барановська, 2015. 388 с.
4. Губаржевський І. Краса України – Поділля. // Губаржевський І. «Я мовчу – душа говорить...». – Вінниця: Видавець Т. П. Барановська, 2015. С. 239-240.

5. Губаржевський І. Національні риси духовности Поділля. // Губаржевський І. «Я мовчу – душа говорить...». Вінниця: Видавець Т. П. Барановська, 2015. С. 240-248.
6. Державний архів Вінницької області. Ф. Р-6180, опис 1.
7. Легун Ю. В., Кравчук О. М. Особовий фонд І. Губаржевського у Державному архіві Вінницької області // Губаржевський І. Хрест і тризуб. Релігійна публіцистика і проповіді. Вінниця : Т. П. Барановська, 2017. С. 21-25.
8. Легун Ю., Кравчук О. Творчий спадок Ігоря Губаржевського. // Губаржевський І. «Я мовчу – душа говорить ... ». Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2015. С. 34-41.
9. Легун Ю. В., Кравчук О. М. Творчий спадок Ігоря Губаржевського. // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2012. Вип. 19. С. 209-225.
10. Легун Ю., Кравчук О. Творчий спадок І. Губаржевського у фондах Державного архіву Вінницької області. // Друга Мурованокуриловецька науково-краєзнавча конференція / Матеріали конференції, 22-23 вересня 2017 р., смт. Муровані Курилівці. Вінниця, 2017. С. 42-50.
11. Легун Ю. В. Товариство Подолян при Українській Вільній Академії наук у США (кінця 1960-х-початку 1970-х рр.). // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вип. XIV. Серія: Історія: Збірник наукових праць. Вінниця, 2008. С. 384-389.
12. Свято відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету: Дослідження. Документи. Матеріали / Укладач, автор переднього слова і досліджень О. М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. 280 с.

О. М. Kravchuk, S. L. Kalytko, N. M. Martseniuk

**KAMIANETS-PODOLSKYI IN THE WORKS OF I. HUBARZHEVSKY
AND THE MATERIALS OF HIS PERSONAL FUND IN VINNYTSIA REGION
STATE ARCHIVE**

Summary. In this article are lighted the life and career of a scientific and religious figure, an emigrant, Ihor Hubarzhevskiy. The basic attention is paid on the characterization of his works on the history of the Ukrainian movement in city of Kamianets-Podilskiy as well as on the fund materials of Kamianets-Podilskiy State University foundation.

Keywords: *State archive of Vinnytsia region, I. Hubarzhevskiy, Kamianets-Podilskiy, theological seminary, university.*